

УДК 378:159.9:001.895

Олександр Кочерга,

заступник директора

Інституту післядипломної педагогічної освіти

Київського університету імені Бориса Грінченка,

кандидат психологічних наук, доцент

Психофізіологічні чинники розвитку інноваційного потенціалу педагога

Представлено психофізіологічні чинники інноваційного потенціалу педагога. Показано їх вплив на втілення інноваційного потенціалу педагога в навчально-виховний процес. Означено деякі акценти уваги на оптимальних режимах роботи педагога в інноваційному середовищі.

Ключові слова: психофізіологічні чинники; темпераментні характеристики; способи сприймання

Психофизиологические факторы развития инновационного потенциала педагога

Представлены психофизиологические факторы инновационного потенциала педагога. Показано их влияние на воплощение инновационного потенциала педагога в учебно-воспитательный процесс. Отмечены некоторые акценты внимания на оптимальных режимах работы педагога в инновационной среде.

Ключевые слова: психофизиологические факторы; темпераментные характеристики; способы восприятия

Psychophysiological factors of teacher's innovative potential

Physiological factors of innovative potential of a teacher are presented in the article. It also shows their impact on the implementation of innovative potential of a teacher in the educational process. Basic focus attention on some of the best modes of a teacher in the innovative environment is determined.

Keywords: physiological factors; temperamental characteristics; ways of perception.

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими завданнями. Сучасний світ в координатах свого розвитку суттєво змінився і набув стану доволі динамічної системи, яка швидко змінюється, але не завжди розвивається, як цілісність. Дуже часто нові тенденції сприймаються фрагментарно і їх не розглядають, як глобальні тенденції змін. В сучасній Україні освіту серйозно не сприймають, як один з головних важелів системних змін для реформування країни. Між тим світовий досвід успішних країн вказує на присутність належної уваги з боку громадськості та уряду до проблем освіти [2]. Цей сегмент, як в стратегічному так і тактичному плані змін у нас поки, що практично не розглядається (аналіз програм політичних сил свідчить про декларативне ставлення) системно. Останнім часом тільки намічаються реальні процеси осмислення місця освіти в системі соціально-економічних змін країни.

Психолого-педагогічні чинники, які впливають на інноваційні зміни в діяльності педагогів досліджували І. М. Дичківська [1], Р. О. Матвієнко, Ю. В. Коломієць [4], Н. О. Ланько [6] та інші. Між тим питання психофізіологічних чинників в інноваційній діяльності педагога ще недостатньо вивчене і тому потребує свого уточнення та осмислення.

Мета статті: означити теоретично можливі психофізіологічні чинники, що впливають на включення педагога в інноваційну діяльність, спираючись на його наявний фізичний та психологічний особистісний потенціал.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Процес здійснення передумов розвитку інноваційного потенціалу потребує від особистості педагога значних

«енергетичних» зусиль професійного зростання. Це, по суті, не рух в одному напрямі, а «об'ємний» одночасний рух (або рух 3D) в просторі трьох активних «векторів» педагогічного творчого процесу. Таких як: критичне переосмислення педагогічного досвіду; пошуку нових педагогічних підходів відповідно професійних викликів; втілення нових педагогічних прийомів та технологій в навчально-виховний процес. Одним словом, відбувається активізація процесу входження педагога в стан творчого пошуку. Між тим встановлено, що творчий пошук не є біологічною програмою важливою для організму це скоріше побічний, але досить енергозатратний феномен людської діяльності. Але, що в такому випадку сприяє появі ознак інноваційної діяльності у педагога (в той час, як на рівні побутової свідомості педагогів та лікарів відносять до консерваторів)?

Ми не будемо заглиблюватись в соціально-психологічні аспекти цього питання. Дозволимо тільки нагадати про особливості і суттєві зміни місця та ролі педагога в умовах інформаційного суспільства (це виклик професії на який не можна не реагувати). Вчитель більше не головний носій і транслятор знань, таких джерел сьогодні багато (книги, преса, радіо, телебачення, Інтернет...).

Інноваційна діяльність педагога відбувається на тлі його творчої активності, яка часом набуває ознак «революційних проривів», а отже веде до нового бачення, внутрішньої та зовнішньої перебудови і змін в усталених діях.

На бажання педагога розпочати, здійснювати та втілювати інноваційну діяльність впливають їх певні психофізіологічні чинники.

Будь-яка дія фізичного чи психічного плану потребує енергетичних затрат і не може без них відбутись. Це сила дії – енергопотенціалу (його базової та оперативної частини) людини [3]. Де базовий – це енергетичний потенціал отриманий у спадок від батьків та набутих індивідуальних психофізіологічних особливостей, а оперативний - набувається щоденно (якість їжі, повітря, води і саме головне джерело це активний рух). На це вказують дослідження відомих науковців В. В. Клименко, С. Д. Максименко, А. В. Толстоухова [3].

Генеруючою «станцією» енергопотенціалу людини є її психомоторна система (мислячий рух). Це симбіотична взаємодія руху (м'язового каркасу) і психіки (чутливості, нервової системи, мозку). Психомоторна система активізує механізми антиципації (передбачення). Вона є «стартером» для залучення в роботу мислення, почуттів, уяви, а це створює належні передумови до розвитку інноваційного потенціалу педагога.

Це мінімальний «набір» інструментів пізнання світу. Саме за його допомогою активізується механізм творчості людини. Це важливо для реалізації інноваційного потенціалу педагога. Траєкторія цього процесу може здійснюватись в площині багатоваріантності. Це може бути в одному напрямку – крапковій, епізодичній (включені в дію або, мислення, або почуття, або уява); в двох напрямках на площині (включені попарно в дію мислення-почуття, або почуття-уява, або уява-мислення); в трьох напрямках-просторово (мислення-почуття-уява, або почуття-мислення-уява, або уява-мислення-почуття ...). При чому, як зрозуміло найпотужнішою роботою буде наділена саме просторова робота «тріумвірату» механізму творчості: мислення-почуттів-уяви в різних можливих їх конфігураціях.

Окрім названих чинників потужний вплив на особливості розвитку інноваційного потенціалу має темперамент (динамічна характеристика дії) педагога. Зупинимось на цьому чиннику детальніше, як одному з визначальних для темпу і глибини «занурення» в розвитку інноваційної діяльності педагога.

У педагога з перевагою сангвіністичних рис темпераменту в розвитку інноваційного потенціалу можуть виникати певні особливості при його втіленні в педагогічний процес. Педагог з сангвіністичними рисами має такі мобілізаційні фактори як: сильний, врівноважений, рухливий тип нервової системи, що дає швидке пристосування до нових умов, людей; розвинута товариськість, а отже швидка передача іншим інноваційних ідей; активна рухливість дозволяє швидко мобілізувати свої сили.

Його фактори ризику: певна непосидючість, важко утримує увагу на одній конкретній справі; почуття та емоції легко виникають і також швидко

зникають (часто змінюються орієнтири); небезпека для системності дій і розподілу власних сил; марудність роботи стомлює і паралізує силу думки, впливає на її глибину та всеосяжність занурення в проблему.

У педагога з перевагою холеричних рис темпераменту в розвитку інноваційного потенціалу можуть виникати певні особливості при його втіленні в педагогічний процес. Педагог з холеричними рисами має такі мобілізаційні фактори як: сильна нервова система дозволяє діяти з усією потужністю використовуючи максимально свій потенціал; підвищена збудливість (проблема швидко привертає всю потужність уваги); ініціативність, енергійність, принциповість за умови коли переважають позитивні суспільні інтереси.

Його фактори ризику: неврівноваженість, різкість, яскрава виразність не дозволяють завершити розпочату справу при зіткненні з будь-якими дрібницями; відсутність позитивних суспільних інтересів може виявляти дратівливість, афективність, нестриманість, запальність, нестриманість, а отже слабкість у зосередженні до розпочатої діяльності; за напружених обставин може втрачати здатність до самоконтролю.

У педагога з перевагою флегматичних рис темпераменту в розвитку інноваційного потенціалу можуть виникати певні особливості при його втіленні в педагогічний процес. Педагог з флегматичними рисами має такі мобілізаційні фактори як: сильна врівноважена нервова система дозволяє досягати навіть за багатьох перепон успіху в реалізації поставлених завдань; стійкість, спокій, гнучкість, наполегливість, дозволяють рухатись в обраному напрямку; поміркована рівність та постійність у діях дозволяє досягати значних результатів; здатність розраховувати власні сили і не витратити їх на пусті розмови; висока витримка та глибина думки (але все це залежить від умов).

Його фактори ризику такі: виявляє повільність не завжди готовий швидко мобілізуватись; характеризується низьким рівнем активності (тому потребує зовнішніх стимулів); в залежності від умов може бути млявим, байдужим, лінивим; здатний виконувати лише звичайні дії (за відсутності творчої

ініціативи); в міру товариський, що не завжди сприяє до бажання поділитись власними досягненнями з іншими.

У педагога з перевагою меланхолійних рис темпераменту в розвитку інноваційного потенціалу можуть виникати певні особливості при його втіленні в педагогічний процес. Педагог з меланхолійними рисами має такі мобілізаційні фактори як: стриманість в діях, яка може спонукати до поміркованості; за сприятливих умов людина глибока, змістовна; хороший працівник (гарно виконує свою роботу намагається довести до логічного завершення); здатний успішно вирішувати життєві завдання (може долати різні життєві перепони на шляху до успіху).

Його фактори ризику: загальна слабкість нервової системи, реакція часто не відповідає силі подразника (може впасти в ступор навіть при невеликих складнощах); при значних навантаженнях виникає повільність в моторних реакціях, уповільнюється мовлення; за несприятливих умов посилюється тривожність з'являється замкненість, страх; незначні дрібниці можуть спонукати появі важких внутрішніх переживань; з'являються намагання ізолювати себе від життя, уникають товариства.

Всі ці темпераментні особливості природного розвитку потенціалу інновацій у педагога допоможуть краще зрозуміти логіку їх зусилля у втіленні інновацій в навчально-виховний процес.

Між тим встановлено, що фіксації чистих темпераментів у людини не існує, але є їх рейтинг прояву (певне домінування чи перевага). Іншими словами у кожної людини одночасно є прояви всіх чотирьох типів темпераменту але у певних співвідношеннях між собою (тому важливо знати особливості ієрархії їх прояву в процесі діяльності педагога).

Окремими психофізіологічними чинниками розвитку інноваційного потенціалу педагога виступають особливості оцінки інформації. Встановлено, що кожна людина має певні пріоритети у використанні «пізнавального інструментарію» для навколишнього світу через: відчуття (ознайомлення, «що це?»), сприйняття («чи небезпечно це?», оцінка рівня безпеки для себе) та

освоєння («як це розуміти?»). Саме ці обставини формують способи сприймання світу людиною

Американські дослідники Лорен Бредвей і Барбара Хіл з Оклахомського університету встановили, що спосіб сприймання світу людиною визначає майбутні досягнення її у діяльності чи викликає певні проблеми і труднощі. Значна частина нашого потенціалу, який визначає майбутні наші досягнення, закладена в нас уже при народженні. Протягом нашого життя ми пізнаємо оточуючий світ, засвоюючи та використовуючи різні види інформації. Дослідники в своїх роботах вказують на існування різних типів аудиторій: *візуальну, слухацьку, кінетичну* або тактильну в залежності від того, яким чином вона сприймає інформацію – очима, вухами або відчуває на дотик.

Отже, педагоги, залежно від способів пізнання, поділяються на три групи: «глядачі», «слухачі», «діячі».

Основні особливості «глядача».

«Глядачі» пізнають світ візуально. При сприйнятті інформації вони більше спираються на зорові відчуття, їх увага природно спрямовується на видимі ознаки знайомих об'єктів. Вони швидко схоплюють і запам'ятовують такі візуальні характеристики як рух, колір, форма, розміри.

Основні особливості «слухача».

«Слухачі» пізнають світ, сприймаючи голоси та звуки. Вони більше покладаються на слухові відчуття, ніж на зорові й тактильні. Оскільки мовлення сприймається на слух, слухачі раніше, ніж інші діти, починають розмовляти і відрізняються великим словниковим запасом.

Основні особливості «діяча».

«Діячі» пізнають світ тактильним (або кінестетичним) способом, тобто шляхом безпосереднього дотику або руху. Такий спосіб одержання інформації вказує на сильно розвинену моторику, активний рух, який породжується активністю великої мускулатури плечей, рук, ніг, стоп. Діячі раніш, ніж інші діти, починають повзати, а потім ходити.

Таким чином, спосіб пізнання може бути визначеним у педагога. Цей факт має подвійне значення. По-перше, враховуючи спосіб пізнання, вчителі мають можливість цілеспрямовано займатись собою, підбирати необхідні прийоми впливу, прищеплювати відсутні навички та розвивати досконалість. По-друге, у випадку раннього встановлення власного способу пізнання, у педагога з'являється можливість вдосконалювати її та враховувати власні особливості про розв'язанні інноваційних завдань в педагогічному процесі.

Треба пам'ятати що з початком професійної діяльності, на педагога істотно впливає спосіб пізнання світу, і своїм авторитетом і власним способом пізнання він може тиснути на учня. З метою усунення негативних впливів на професійну діяльність, вчителю необхідно розібратися в своїх задатках та здібностях у пізнанні світу.

Гармонійне комбіноване співвідношення названих психофізіологічних чинників розвитку інноваційного потенціалу педагога, дозволить оптимально впроваджувати інноваційні зміни в навчально-виховний процес навчального закладу. Усвідомлення цих особливостей допоможе педагогу уникнути негативного ставлення до змін. Мінімізує ризики його адаптаційного процесу до нового та допоможе вміло подолати наслідків стресу від швидких змін. Використання особливостей потенціалу власних чинників психофізіологічних особливостей розвитку інноваційного потенціалу відкриває широкі можливості для творчої діяльності педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. 2-ге видання, доповнене / І. М. Дичківська – К.: «Академвидав», 2012. – 352 с.
2. Інноваційна діяльність педагога: від теорії до успіху. Інформаційно-методичний збірник / Упорядник Г. О. Сиротенко. – Полтава ПОІППО, 2006. – 124 с.

3. Максименко С. Д., Клименко В. В., Толстоухов А. В. Психологічні механізми зародження, становлення та здійснення особистості / С. Д. Максименко, В. В. Клименко, А. В. Толстоухов. – К.: Видавництво Європейського університету, 2010. – 152 с.

4. Матвієнко Р. О. Інноваційна педагогічна діяльність у сучасній системі освіти [Електронний ресурс] / Р. О. Матвієнко, Ю. В. Коломієць. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2009/Pedagogica/45755.doc.htm - Назва з екрана.

5. Лазуренко С. І. Психофізіологія установок в регуляції моторики людини / С. І. Лазуренко. – К.: Університет «Україна», 2011. – 406 с.

6. Ланько Н. О. Інновації в освітній діяльності педагогів Чернігівщини: досвід впровадження наукових психолого-педагогічних проєктів [Електронний ресурс] / Н. О. Ланько. – Режим доступу : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp2/upravlenie/lanko.pdf – Назва з екрана.